

Az átmenet folytatódik

JEGYZETEK A SZÍNHÁZI ÉVADRÓL

A nagy átrendeződések után, melyek az 1978/79-es színházi évad indulását megelőzték, előre lehetett látni, hogy ez az évad a különböző értelemben vett átmenetek jegyében telik majd el. Számos színházunkban új vezetőkkel indult az évad (olyannyira, hogy Szegeden és Szolnokon úgyszólván az évadkezdő társulati ülésen mutatkozhattak csak be az új vezetők, a tavaszi „talajmozgások” mintegy utórezgéseként bekövetkező váratlan leköszönések miatt), s javarészt átcsereleltek a társulatok is. Nyilvánvaló, hogy ennyi új tényező csak azt előlegezhette: az összerázódáshoz, a frissen egymás mellé került színházi vezetők és színészek ösztöztetéséhez, a közös hang és stílus megtalálásához időre lesz szükség, s az új évad még nem is lesz elegendő idő mindezekre.

Mi több: nagyjából még azt is előre lehetett látni, az új „felállásban”, hol adódnak majd hibák, súrlódások, nézeteltérések, hol lesz viszonylag könnyű az átmenet, s hol okoz majd csaknem megoldhatatlan feszültséget, ellentéteket. Ami természetesen nem baj; változtatások, megújulások nem lehetnek végbe kockázat nélkül, és régen rossz lenne annak a színházi életnek, melyben minden olyan mechanikus biztonsággal

bonyolódna, mint egy tökéletesen szervezett automatizált üzemen. A művészetben a nagy mozgások iránya kiismerhető, leírható, befolyásolható, részint irányítható is — de a kisebb mozgások, melyekből a nagy egész összeáll, nem feltétlenül ilyenek. Különösen a színházban, melynek tendenciái néha csak évek során bontakoznak ki, válnak jól felismerhetővé. Amivel nem a színházművészetet óhajtom misztifikálni, csak arra szeretnék figyelmeztetni, hogy a művészet sajátosságai következtében sem egy-egy előadásnak, sem egy-egy színház rövidebb távú munkájának, sem egy-egy évadnak önmagában nem kell okvetlenül döntő jelentőséget tulajdonítani. Ugyanakkor ez sem jelenti azt, hogy bizonyos jelenségek mellett szó nélkül elmehegünk, s lekicsinyelhetjük akár egyetlen eset, példa súlyát, jelentőségét is.

Az évadkezdés tehát tagadhatatlanul bizonyos szorongások jegyében zajlott le. E szorongások közül némelyik feloldódott, némelyik tovább erősödött.

Feloldódott például az a féltéssel keveredett szorongás, mely az átrendeződések során leginkább érintett három vidéki színház

— a kaposvári, a kecskeméti, a szolnoki — további működésére, e működés színvonalára, a színházakban a korábbi években elért művészi rang megtartásának lehetőségére vonatkozott. Az évad folyamán egyre megnyugtatóbban észlelhetette a szakma és a közönség is, hogy ezek a színházak nem roppantak össze, a művészi munka színvonala biztatóan erős maradt, s nem váltak méltatlanná a korábbi — megérdemelt-kiérdemelt — sikerekhez. Hogy e színvonalatartás aztán mekkora energiák bevetésével, milyen óriási művészi-emberi erőfeszítéssel járt, az más kérdés, és tulajdonképpen nem is nagyon érdekes. Az érdekes a végeredmény, azaz a jó előadások, s ebben mindhárom színház jeleskedett. (A vidéki színházak fővárosi vendéjátékai kapcsán részletesebben szólnunk ezekről az előadásokról). Javarészt az a szorongás is feloldódott, mely a Nemzeti Színház új vezetésének munkáját kísérte. Itt ugyan évad közben is történt változás — Nagy Péter igazgató lemondott, helyére Sziládi János került —, s a társulaton belül is léteztek feszültségek, ellentétek, de az évad bemutatói, s a bennük látott rendezői-színészi munka, megnyugtató, biztató képet mutattak. Nem volt itt egyenes a teljesít-

mény: a Danton halála (rendező: Székely Gábor) és A konyha (rendező: Zsámbéki Gábor) kiemelkedő produkciók voltak, míg az Éjjeli menedékhely (rendező: Zsámbéki Gábor) sok részsikere, értékes újszerű megoldása ellenére is csak félig sikerült előadás volt, a Szent György és a sárkány pedig (rendező: Aser Tamás) egynémely kritika mentegetőző, óvatostkodó, bizonyítványmagyarozó törekvése ellenére is, tisztes és stabil bukásnak tekinthető. Az arány még így is jó.

Nem oldódtak fel viszont azok a szorongások, melyek a Népszínház működésével voltak kapcsolatosak. Ez a hosszas előkészítő munka után létrehozott hatalmas színházi üzem nem úgy működött, ahogyan ezt joggal elvárta tőle a közönség, a szakma, a művészetpolitikai irányítás. Az okok részletesebb elemzést is megérdemelnének, s főként a tanulságok levonására nem ártana időt és energiát fordítani. A kiömlött tejbe már nem sokat ér belesírni, főleg, hogy a jövőben várhatólag megoldódik egy sor kérdés az új vezetők kinevezésével, de annyit mégis meg kell jegyezni, hogy ebben a színházban azok sem tudták legjobb művészi szintjüket elérni, akikről pedig nagyon jól tudjuk, milyen rangú képviselői a magyar színházművészetnek (Gábor Miklósról, Ruszt Józsefre éppúgy áll ez, mint sok más tagra). Ennek okait megint csak messzire vezetne itt és most kutatni, de a tény azért tény, mint ahogyan az is tény, hogy a három „részleg”, melyből a színház összetevődött (a 25. Színház, a Déryné Színház és a kecskeméti színházból jött népes gárda) máig sem szerveült, máig sem alkotnak egységes társulatot, a társulaton belüli rangsorok még mindig őrzik az eredeti „össze-

tevők” körvonalait. Műsorpolitikában, az egyes előadások színvonalában, az ezeken belüli alakításokban elmaradt a színház attól a lényegében helyesen kialakított koncepciótól, mely működésének jellegét, irányát meg kellene hogy szabja. A Népszínház volt az, amely — eddig legalábbis — nem igazolta azokat az erőfeszítéseket, melyeket létrehozása érdekében a kulturális kormányzat tett, s nem igazolta eléggé azokat a nagyon erős kihatású személycseréket sem, melyek létrehozásához elengedhetetlenül kellettek. Pedig talán egyetlen magyar színházban sincs annyi lehetőség a megújulásra, az új színházművészeti nyelv kidolgozására, a modern színházi stílus és a közönség nagy tömegei összebarátkoztatására, mint itt.

Ha már a vissza nem igazolódott lépéseknél tartunk, szólnunk kell az ország több mint hatvan év óta első új színházáról, a győri, valóban mindent tudó színházról. Az nyilvánvaló volt, hogy ezt a hatalmas épületet nem lesz könnyű művészileg belakni. De hogy az évad végül is ennyire kevésbé jelentős legyen Győrött, azt nem lehetett előre sejteni. Jószerével csak egy előadás: Osztrovszkij Vihar című drámája, Harag György vendégrendezésében, váltott ki országos sikert (nagy kár, hogy a vidéki színházak vendéjátékából ez az előadás kimaradt). S ez nagyon jól tükrözi, mi volt Győrben a legfőbb baj. Mert hiába gyűjtötték össze az új színházban az ország talán legnépesebb társulatát, hiába szereztek meg a jobbnál jobb színészeket a különböző vidéki színházakból, ha ez a gárda nem kapott igazán megfelelő

Gombrowicz: Operett. Vígsház. Balázs Péter, Szombathy Gyula

Csurka István: Házmestersirató. Vígsház. Mádi Szabó Gábor, Tahi Tóth László, Koncz Gábor, Bánsági Ildikó

feladatokat, s ha e feladatokhoz sem sikerült igazán markáns rendezői egyéniségeket felsorakoztatni. Harag György Vihar-rendezése mutatta meg, mekkora lehetőség rejlik a társulatban. (Az előadásban kitűnő a vendég Törőcsik Mari, de a produkció nem kizárólag miatta jó, hanem elsősorban a rendezés miatt, s azért, mert Harag fel tudta hozni a színészek egész sorát Törőcsik szintjéhez).

S itt érintkezik a győri társulat halványabb évadjának gondja más színházak gondjaival. Manapság a magyar színházi élet egyik legsarkalatosabb kérdése a rendezők száma, illetve színvonala. Abban, hogy az említett három vidéki színház jól viselte el a nagy vereségeket, elsődleges szerepet játszott az, hogy erős rendezőegyeniségek maradtak ott, illetve kerültek oda. És ahol rosszul sikerült az évad, ott mindenhol kimutatható az erőteljes rendezői kéz hiánya, vagy az, hogy nincs elegendő ilyen rendezőnk. Most itt nem azt az elég avított vitát értem, hogy t.i. kié a színház manapság, a rendező-e, vagy a színész, hanem inkább arra utalok, hogy hiába van egy színházban — fővárosban vagy vidéken — egész sor kitűnő színész, ha nincs jó rendező. A színészek önmagukban éppúgy nem tudnak megcsinálni egy előadást, mint ahogyan a legzseniálisabb rendező sem megy semmire színészek nélkül. De a kevésbé kiemelkedő színészt is fel lehet hozni magasabb szintre, ha egy rendező erre képes, és a nem feltétlenül zsenikből álló társulattól is kitehik egy kiemelkedő produkció, melyben csapatmunkát látunk, s a koncepció jó megvalósítását. (Az említett győri példa mellett elég, ha néhány kaposvári vagy szolnoki előadásra — Bibor sziget, Nem félünk a farkas-

Büchner: Danton halála. Nemzeti Színház. Kállai Ferenc

tól, Legenda a lóról — utalunk). Hogy például Miskolcon, Békéscsabán, Debrecenben vagy épp Veszprémben kevesebb kiemelkedő előadás született (vagy esetleg egy sem akadt), az — a társulatok belső problémáin, a kényszerhelyzetekben (albérltetbe költözés, mint Debrecenben, Szegeden), egyes esetekben a színházi vezetés személyi problémáin túlmenően is főként azzal magyarázható, hogy hiányoztak az igazán karakteres rendezői egyéniségek. Ezekből, valljuk be, hiány van, s azzal csak látszólag oldódik meg a gond, ha évadonként más és más színházba kerülnek azok, akik képesek sajátos, egyéni arculatot adni egy-egy előadásnak, netán egy egész társulatnak. Mert ha X elmegy innen oda, akkor valahonnan keríteni kell a helyére valakit, de az Y lesz,

aki szintén eljött valahonnan, s az ő helyére is kell valaki. Mivel a kontingens rendezőben (és színészben) nagyon meghatározott, a sok mozgás csak látszatmozgás: körbenjárás, „hátulsó pár előre fuss” játék, mely bizonyos időszakokként ismétlődik.

Mi lenne a megoldás? Talán lazítani kellene a zárt kereteken. Talán jobban át kellene gondolni az irányításra hivatottaknak, hogy tartós művészi sikert csak tartósan azonos gárdával lehet elérni, s ehhez nem megfelelő módszer a gyakori (bár néha elkerülhetetlenül szükséges) személycsere. Talán jóelőre gondoskodni kellene olyan színházi vezetők felkészítéséről, akik ezt a nagyon nehéz munkát nem a

mély vízbe dobottak erőfelezésével, hanem az úszni jól tudók biztonságérzetével oldanák meg. Talán jobban oda kellene figyelniünk a sokáig elhanyagolt (vagy nem eléggé a központba állított) rendezőképzsére. (Ennek most vannak a jelei a főiskolán, de hát a jó elképzelések is — a dolog természeténél fogva — csak évek múlva éreztetetik a hatásukat.)

Türelmetlennek lenni nem szabad, mert a magyar színházművészet jelenlegi körülményei adottak, s azokat nem lehet egyik napról a másikra megváltoztatni. Az egyetlen, amit tehetünk, hogy e körülményeket a lehető legjobban használjuk ki. Ha így lesz, akkor talán magunk is meglepődünk — mint ahogyan már az idej évadban is meglepődünk néhányszor — hogy még mennyi tartalékegyeniség rejlik ebben a sokat szapult, néha túlon-túl is (és nem is mindig a művészetben belüli okokból) a közfigyelem előterében álló színházművészetben, amely egyébként és természetesen szerves része az egész magyar művészeti életnek.

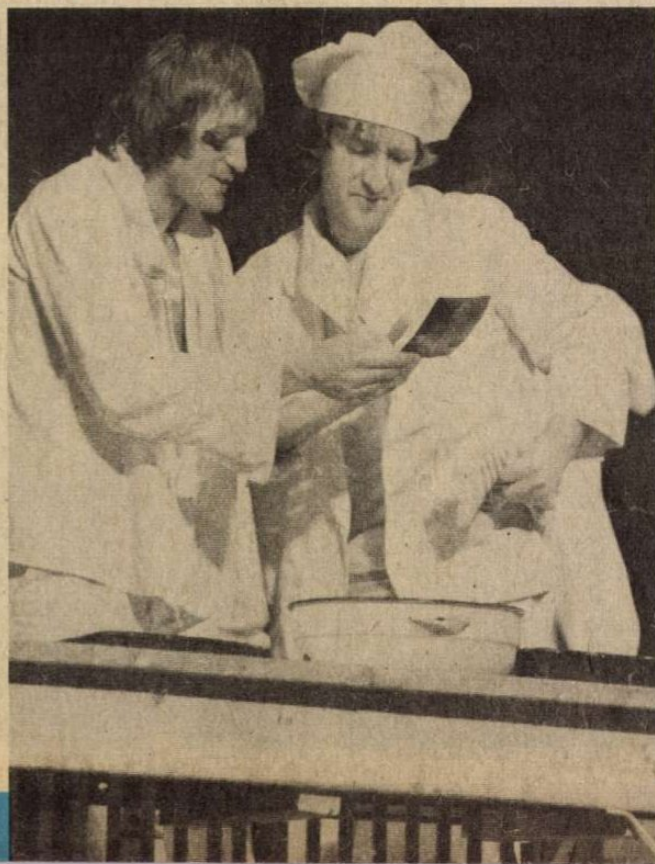
Végére is: milyen volt hát ez az évad? Amilyen a körülmények miatt lehetett, vagy annál csak egy kicsivel rosszabb. Emlékeztünk néhány kiemelkedő előadásra és alakításra (a már említettek mellett feltétlenül — legalább cím szerint — szólni kell a Vígyszínház Házmestersírató, Operett, a Pesti Színház Légköbméter és Pisti a vérzivatarban, a Várszínház Hasfelmetsző Jack, a József Attila Színház Megoldás, a Thália Színház A japán szalon című előadásáról, bár ezek nem mindegyike volt vitathatatlan produkció.) Voltak zajos közönségsikerrek, melyek e sikert meg is

érdemelték, s voltak, melyek nem, és voltak zajos kudarcok, melyek a közönség mellőzését megérdemelték, illetve nem érdemelték meg. A régi gond, hogy t.i. az új magyar darabok legtöbbször ráfért volna az erőteljesebb dramaturgi munka, most is jelentkezett (Szakonyi: A hatodik nap, Maróti: Közéletrajz, Eörsi: Play Molnár, Kopányi: Késői békülés, Juhász: Máz, és más darabok is). Ez egyben újabb hiányjelzése is: kevés a képzet színházi dramaturg, s a pótmegoldások — írók, esetleg drámaírók alkalmazása e posztra — nem mindig váltak be.

Az új magyar drámák legfőbb fóruma most is a Vígyszínház volt (egyben talán a legegzenletesebb színvonalú, a legtöbb kiemelkedő előadást produkáló színház is), s a közönség erőteljes érdeklődése ellenére is a művészi stagnálás jeleit mutatta — változatlanul — a Madách Színház. Halványabb évadot zárt a József Attila Színház, nehéz periódusban van Miskolc, Debrecen, stabilizálódni látszik a szegedi színház, s talán a békéscsabai is. Veszprém idén a jó műsorterv dacára is gyengébb — művészi kivitelezésben nem mindig elég erőteljes — előadásokat produkált az évek során megszokottaknál, Pécs pedig — mintha — a korábbi évek nagy évadjai után — visszaesett volna, keresné a hogyan tovább? lehetőségeit, útjait, bár néhány előadásuk most is figyelemreméltó volt. Azt mondhatni: az évad általános átmeneti jellege az egyes színházak munkáján is erősen érződött, természetesen más és más módon.

S érződött az átmeneti jelleg még más területeken is. Elsősorban a színházak és a közönség viszonyán. Azt

Wesker: A konyha. Nemzeti Színház. Cserhalmi György, Helyei László

Szárász György: Megoldás. József Attila Színház. Kállai Ilona, Horváth Sándor

Gombrowicz: Esküvő. Kaposvári Csiky Gergely Színház. Balkay Géza, Lukáts Andor

szoktuk mondogatni: ma Magyarországon színházi konjunktúra van, sorba kell állni a jegyekért, hetekkel előre eladnak minden szabad helyet, sok a bérletes, jól mennek a színházak. Nos, ez a vélekedés sajnos elég sok elemét tartalmazza a legendáknak és a hiedelmeknek. Egyes színházakban valóban nagy a sorbaállás, máshol üresek a nézőterek. Olcsó érv lenne erre azt mondani, hogy olyasmit kell játszani, amire bemegy a közönség. Nagyon jól tudjuk, hogy sem a közönség feltűnően pártoló magatartása, sem a feltűnő elmaradása nem feltétlenül mérce és igazolás önmagában. Könnyűszerrel kimutathatók a nem direkt összefüggések, számokkal igazolható, hogy a közönség gyakran a nem megfelelő művészi rangú előadásokra tódul, s a kitűnő előadásokat nem látogatja. A közönségsikert olcsó eszközökkel kicsikarni persze éppoly

elítélendő, mintha egy színház lenné a közönséget. A megoldás — szóban, leírva — egyszerűnek tűnik: olyan eszközökkel kell megvalósítani a kitűnő előadásokat is, amelyek nem elriasztják, hanem vonzzák a nézőt, és nem kell művészigleg olcsó előadásokat produkálni, akkor ezekre nem tódul a néző. *Néző és színház viszonya sosem volt egyszerű, ma pedig egyenesen az egyik legbonyolultabb viszony.* A korszerű színházművészeti törekvéseknek hazai színházművészetünkbe való integrálásáról természetesen nem mondhatunk le (bizonyos dolgokban, az utóbbi évek sok hiánypótló lépése ellenére is, még mindig nem vagyunk szinkronban), de ezt csak úgy tehetjük, hogy nem mondunk le a közönségről. *A közönség pedig — és erre is számtalan példa van — együtt fog menni azokkal az előadásokkal, melyek úgy korszerűek,*

úgy modernnek, hogy — legalábbis bizonyos rétegeikben — hozzáférhetőek a szélesebb tömegek számára is. *A szocialista magyar színházművészet nem szakadhat el a nézőktől, nem működhet légtüres térben, nem lehet független a helytől, a kortól, a társadalmi és politikai viszonyoktól, melyek között és ahol működik.*

Adott színházművészet és adott társadalom szoros és figyelmen kívül nem hagyható összefüggéseit már csak azért sem árt hangsúlyozni, mert az elmúlt évad a szervezési, strukturális és személyi kérdések mellett fölvetett néhány elvi és művészetpolitikai kérdést is.

Nagyon jó volt például, hogy azokat a lemaradásokat, melyek a kortárs lengyel drámaírással szemben évek óta fennálltak, most erőteljesen csökkentettük Gombrowicz, Mrozek, Iwaskiewicz és mások darabjainak a bemutatásával. Nagyon jó volt, hogy olyan remekműveket, mint *Kafka A per* című regénye, dramatisztáltunk, vagy olyan szerzőt vettünk elő, mint *Strindberg*, s a modern amerikai regény olyan sikerszerzőjének műveiből készült színpadi változat, mint *Joseph Heller (Alomjáték)*, illetve *A 22-es csapatja*). Nagyon jó volt, hogy ezek az előadások többnyire az évad kétségtelenül legjobb rendezői teljesítményei közt tartandók számon (*Mrozek Tangója*, s a két Gombrowicz-darab mindenképp), és hogy ezekben egész sor kiemelkedő színészi alakítás született. Nagyon jó volt, hogy *Jancsó Miklós* olyan színházi kavalkádot, cirkusz-színházat vagy színházi show-t rendezett a *Várszínházban*

Hernádi Gyula Hasfelmetező Jack című darabjából, amely minden ízében jancsói munka volt, ráadásul ironikus, néhol egyenesen a néző és a kritika szemébe nevető, s amely — alighanem egyedül a várszínházi előadások közül — mágnesként vonzotta a közönséget (más kérdés, hogy valójában milyen okokból).

Jó, hogy ezeket a műveket — ráadásul valóban jó előadásokban — látni lehetett. Talán jó lett volna sokkal előbb megismerkedni velük. De az már nem lenne jó, ha mind darabválasztásban, műsorszortervben, mind a művészi megvalósítás koncepciójában, mondanivalójában ezeket az előadásokat akarnánk a magyar színházművészet elé követendő példaként tűzni. *Erdemeik nem tagadhatók, rangjuk nem becsülhető le, de zsinórmértékül nem állíthatók. Igen tehetőséges létrehozóiktól — rendezőktől, színészekről, tervezőktől — a jövőben szívesen látnánk ugyanilyen művészi kvalitású, de művészetpolitikánk alapelveivel jobban egybehangzó gondolatvilágú előadásokat. Remélhetőleg a következő évad ezt a magyar színházművészetben jelenleg az elvieket illetően legfontosabb ellentmondást — legalább egyes vonatkozásaiban — feloldja majd.*

A magyar színházi élet átmeneti helyzete tehát, ez ma már biztosnak látszik, a következő évadban is folytatódik, bár némiképp más körülmények között zajlik majd, mint a most lezárult évadban. Bizonyos művészi kollektívák tovább erősödhetnek, másokban erőteljesebb lépéseket tehetnek a

stabilizálódás felé, ismét máshol meg kell kezdeni a felkapaszkodást a mélypontról. Az új évad is egész sor koncepciócserével indul, új színházi vezetők kezdik meg működésüket, s elég nagy a mozgás a társulatokban is, főként ismét vidéken, ahol például a *győri társulat* körülbelül egyharmada távozik más színházba, s jelentős számú színész megy át Szolnokról Miskolcra stb. *Ez a mozgás még egy ideig alighanem folytatódni is fog, amíg az optimális — a lehetőségekhez képest a legjobb — elrendeződés létre nem jön.* Jó lenne, ha most már hosszabb ideig együtt maradhatnának társulatok, rendezők, főrendezők, mert hosszabb távra csak így lehet művészi koncepciókat kialakítani, így formálódhatnak a műhelyek, a sajátos, egyéni arculatú színházak. Féltő, hogy erre még várni kell, bár a mozgás jó megfontolással, kellő távú előrelátással egészen biztosan minimalizálható.

A — némely vonatkozásban feltétlenül — nemzedékváltásnak is tekinthető nagy színházi földmozgások még nem nyugodtak el. Utóreggések továbbra is várhatóak. De annyi bizonyosnak látszik, hogy a magyar színházművészet egy nagyon jó értelemben vett, egészséges kiegyenlítődes felé halad, s a haladás iránya felfelé mutat. Jelenpillanatban talán célravezetőbb ezt a tendenciát hangsúlyozni, ezt segíteni, ehhez kérni — és a magunk részéről is biztosítani — a türelmet, s ehhez remélni a még jobban átgondolt, még következetesebb, még elvibb döntéseket, határozatokat a művészetpolitika irányítói részéről.

Takács István

Weöres: Szent György és a sárkány. Nemzeti Színház. Sulyok Mária és Vajda László

Hernádi—Jancsó: Hasfelmetező Jack. Várszínház. Major Tamás, Madaras József, Marsek Gabi, Iglódi István

